

ORGANY W POTRYDENCKIEJ LITURGII NA PODSTAWIE CÆREMONIALE EPISCOPORUM (1600)

Cæremoniale Episcoporum, dokument idący po linii wyznaczonej przez Sobór Trydencki, regulujący przebieg liturgii i nabożeństw sprawowanych na wzór papieski przez biskupów – został promulgowany dla całego kościoła zachodniego przez Klemensa VIII 14 lipca roku 1600¹. Ideą przyświecającą papieżowi było uregulowanie i uporządkowanie wszystkiego, co było związane z osobą i funkcjami pełnionymi przez biskupów. Ceremoniał regulował przebieg nabożeństw w kościołach (zwłaszcza metropolitalnych), katedrach oraz kolegiatach². Zasadniczą treścią dokumentu jest modelowy opis rytów i ceremonii właściwych dla celebracji mszy świętej i officium divinum z udziałem biskupa, a ponadto znajdują się tam informacje dotyczące powinności biskupich w podlegającej mu diecezji. Od chwili swego wydania *Cæremoniale* było wielokrotnie uzupełniane i w pewnych elementach korygowane³, jednak – patrząc całościowo – tekst dokumentu nie zmienił się zasadniczo aż do końca XIX wieku⁴.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest ukazanie tego, co o organach oraz ich roli i funkcji zapisano na kartach opublikowanego w roku 1600 dokumentu.

Najbardziej obszernym fragmentem pod tym względem jest Rozdział XXVIII Księgi II: *O organach, organiście oraz muzykach i śpiewakach, i o ich powinnościach w sprawowaniu nabożeństw*⁵. Autorzy dokumentu rozpoczęli swoje uwagi

¹ Tekst ceremoniału cytowany w niniejszym artykule został zaczerpnięty z edycji faksymilowej oryginalnego wydania z roku 1600 wydanego przez Libreria Editrice Vaticana: *Cæremoniale Episcoporum. Editio Princeps (1600)*. A.M. Triacca, M. Sodi (red.), Edizione anastatica, Introduzione e Appendice. Libreria Editrice Vaticana, 2000. Ryciny zaczerpnięto z tego samego wydania.

² Por. *Dictionnaire d'archeologie chretienne et de liturgie* par Le R.P dom Fernand Cabrol, Paris 1910, T. II, 2e partie, szp.329.

³ Do końca XVIII wieku na dokument ten nanoszono poprawki trzy razy. Pierwsza miała miejsce w roku 1650 (na polecenie Innocentego X), druga – w roku 1727 (na polecenie Benedykta XIII), a trzecia w 1752 (na polecenie Benedykta XIV). Ta ostatnia wersja dokumentu zawierała m.in. zaktualizowane wytyczne dotyczące procedur oddawania honorów dygnitarzom kościelnym i przedstawicielom władzy świeckiej. Efektem kolejnych korekt stało się wydanie typiczne *Ceremoniału* wydane w 1886 r. przez Leona XIII. W wieku XX dokument ten był wielokrotnie wznawiany. (Por. *Ceremoniał w: Encyklopedia katolicka*, T. III, szp.8).

⁴ E. Higginbottom, *French Classical Organ Music and the Liturgy*, w: *Proceedings of the Royal Musical Association*, Vol. 103, 19-40. 1976 – 1977.

⁵ *De organo, organista et musicis, seu cantoribus et norma per eos servanda in divinis*. (*Cæremoniale Episcoporum*, Ks. II, Rozdział VIII, s.157, wszystkie numery stron odnoszą się do oryginału z roku 1600).

od uregulowania kwestii obecności muzyki organowej w odniesieniu do układu roku liturgicznego. Zaznaczyli, że śpiew oraz muzyka organowa wskazana jest we wszystkie niedziele oraz w te święta, w których lud powstrzymuje się od pracy. Z zasady tej zostały wyłączone jednak niedziele Adwentu i Wielkiego Postu, gdzie organy miały nakaz milczeć, jednak z wyjątkiem trzeciej niedzieli Adwentu zwanej „Gaudete” oraz czwartej niedzieli Wielkiego Postu zwanej „Lætare”, w czasie których instrument ten mógł rozbrzmiewać. Gra organowa była również dopuszczana w święta przypadające w czasie Adwentu i Wielkiego Postu, które zwyczajowo były obchodzone w Kościele w sposób uroczysty, jak Zwiastowanie, Wielki Czwartek, Wielka Sobota. Organy mogły rozbrzmiewać również wówczas, gdy we wspomnianych wyżej okresach liturgicznych, dla uwydatnienia ważnych okoliczności lub wydarzeń, miała miejsce uroczysta i radosna celebra.

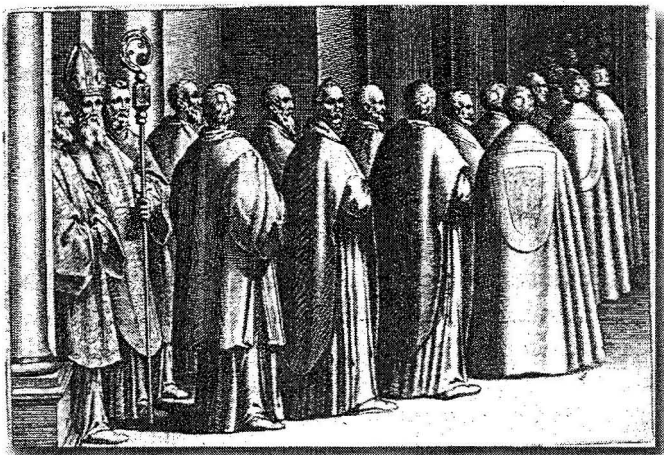
W dalszej części Rozdziału XXVIII czytamy, że organy winny rozbrzmiewać również wówczas, gdy biskup, przed uroczystą celebrą, wchodzi do świątyni oraz gdy, po zakończonej służbie liturgicznej, z niej wychodzi. Instrument rozbrzmiewał również w czasie wejścia do świątyni legata Stolicy Apostolskiej, kardynała, arcybiskupa czy też innego biskupa, któremu biskup diecezjalny pragnął oddać honor. Dokument dookreśla również, że organy winny grać do momentu, gdy zgromadzeni wokół ołtarza dostojnicy będą gotowi do rozpoczęcia modlitwy liturgicznej.

Niezwykle cenne są szczegółowe uwagi dotyczące udziału organów w sprawowaniu liturgii mszy świętej. *Cærimoniale Episcoporum* podaje, że w czasie Mszy uroczystej (*Missa solemnis*), na jej początku, organy grają alternatim *Kyrie eleison* oraz *Gloria*, a następnie odzywają się po *Epistole* oraz w czasie *Offertorium*. W dalszej części organista gra alternatim *Sanctus*, później, dźwiękiem „podniosłym i słodkim”, w czasie podniesienia Najświętszego Sakramentu, dalej alternatim na *Agnus Dei*, a następnie werset przed modlitwą *Postcommunio* oraz na zakończenie mszy. W czasie wyznania wiary (*Credo*) organy miały nakaz milczeć, bowiem – jak podają autorzy dokumentu – wykonywane było ono przez chór w „odpowiednim tonie”. W czasie mszy i nabożeństw żałobnych nie było miejsca dla muzyki organowej ani też dla śpiewu polifonicznego, bowiem wówczas odpowiednia była jedynie monodia liturgiczna, która – jak czytamy – rozbrzmiewała w dni ferialne w czasie Adwentu i Wielkiego Postu.

Bardzo cennym uzupełnieniem przytoczonych wyżej faktów jest Rozdział VIII Księgi II: *O mszy uroczystej sprawowanej przez biskupa*⁶. Uroczystość rozpoczynała się wejściem biskupa, który wchodząc w otoczeniu swojej asysty błogosławił przybyłych na mszę wiernych. W tym czasie, do momentu dojścia biskupa do ołtarza był czas na grę organową. Dokument nie precyzuje tego, jaki miał być to rodzaj gry.

⁶ *De missa solemni episcopo celebrante.*

Gdy orszak biskupi dotarł do ołtarza i każdy z duchownych zajął swoje miejsce przy ołtarzu, wówczas organy milkły, a chór rozpoczął śpiew Introitu⁷.

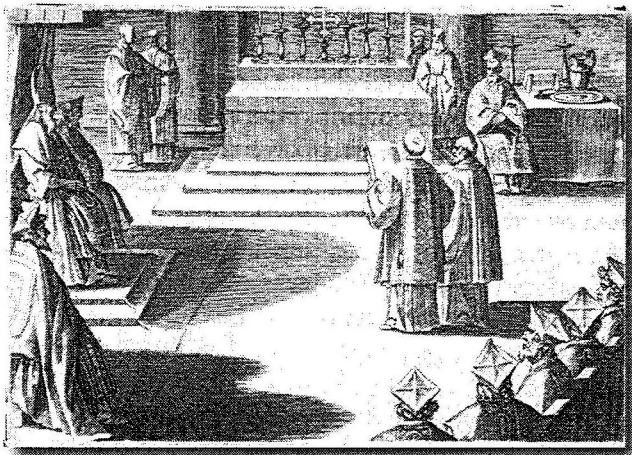
Po zakończeniu śpiewu rozpoczynały się określone w Mszałe trydenckim modlitwy obrzędów wstępnych mszy świętej. Po spowiedzi powszechnej biskup rozpoczynał orację, po której wraz z niosącym księgę Ewangelii diakonem oraz towarzyszącym duchownym, zbliżał się do ołtarza. W tym czasie wypowiadał po cichu słowa modlitwy *Aufer a nobis* a następnie pochylając się – zgodnie z mszałem – modlił się słowami *Oremus te Domine*. Gdy wypowiedział słowa *Quorum reliquiae hic sunt* wówczas rozłożonymi rękami dotykał ołtarza, a następnie go całował. Po skończonej modlitwie brał od diakona otwartą w odpowiednim miejscu księgę Ewangelii i składał pocałunek na jej stronicach. W tym momencie do biskupa zbliżał się kleryk z kadzielnicą. Po uroczystym okadzeniu ołtarza i Księgi biskup brał w lewą rękę pastorał i udawał się do swojego tronu, gdzie stojąc odczytywał tekst Introitu⁸ z księgi, którą trzyma otwartą kapelan. Po zakończeniu czytania biskup, w otoczeniu tej samej asysty, odmawiał po cichu *Kyrie eleison*⁹. W tym czasie organy i chór wykonywały alternatim *Kyrie*. Po wypowiedzeniu przez biskupa oraz towarzyszącą mu asystę słów *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison*, sprawujący liturgię w odpowiednim porządku siadali wsłuchując się w rozbrzmiewającą muzykę. Gdy chór śpiewał ostatni wers *Kyrie eleison* wszyscy otaczający biskupa duchowni wstawali.

⁷ *Interim cessat sonitus organorum, et chorus incipit Introitum. (Caeremoniale Episcoporum, Ks. II, Rozdział VIII, s.157).*

⁸ Liturgia trydencka wymagała, aby każdy tekst liturgiczny, który był wykonywany przez chór lub (zgodnie z praktyką alternatim) przez chór i organy, był wypowiadany po cichu przez celebransę. Podawana w tym miejscu informacja dotyczy odczytania tekstu Introitu, który był śpiewany uprzednio przez chór: „...legit Introitum ex libro, quem sustinet capellanus de eo serviens supra caput. (Caeremoniale Episcoporum, Ks. II, Rozdział VIII, s.161).

⁹ „Deinde dicit cum suis ministris *Kyrie eleison, nouies repetendo. Diaconus et subdiaconus idem dicunt inter se apud altare*“. (Caeremoniale Episcoporum, Ks. II, Rozdział VIII, s.161).

Sam biskup wstawał dopiero w chwili, gdy chór zakończył śpiew, poczym zbliżał się do ołtarza i rozkładając ręce intonował donośnym głosem *Gloria in excelsis Deo*. Na słowach „Deo” składał ręce i schylał głowę. Dalszy ciąg hymnu, od słów „et in terra pax”, był wykonywany alternatim przez chór i organy. W tym samym czasie cała asysta wraz z biskupem po cichu odmawiała słowa hymnu¹⁰. Gdy wykonywany przez chór i organy hymn miał się już ku końcowi biskup siadał, by przyjąć na swoją głowę mitrę oraz umieścić na kolanach gremiał. Cała asysta wstawała dopiero wówczas, gdy organy i chór zamilkły. Następnie biskup, zwracając się do wiernych, intonował *Pax vobis*, po czym zwracał się w kierunku ołtarza i wzywał do modlitwy (*oremus...*). Po jej zakończeniu wszyscy siadali. W tym czasie Subdiakon brał lekcjonarz, wchodził na ambonę i donośnym głosem¹¹ śpiewał solo stosowny fragment. Po skończonym śpiewie zamykał lekcjonarz i udawał się z nim w kierunku siedzącego biskupa, po czym klękał przed nim by otrzymać błogosławieństwo. Gdy je otrzymał – wracał na przeznaczone dla niego miejsce w pobliżu ołtarza. W tym czasie – zgodnie z treścią Rozdziału XXVIII Księgi II – grały organy, jednak brak jest w dokumencie bliższych informacji na temat sposobu i rodzaju gry. Następnie biskup, z przyniesionej mu księgi odczytywał po cichu *Traktus*, *Graduał*, *Alleluja* lub *Sekwencję*, które w tym czasie wykonywał chór. Po zamknięciu chóru Subdiakon śpiewał w odpowiednim tonie wyznaczoną perykopę ewangeliczną, poczym księgę, z której wykonywał Ewangelię, zanosił biskupowi do pocałowania.

Następowało kazanie, które zazwyczaj wygłaszał sam biskup. Gdy zakończył naukę dla zgromadzonego ludu następowało wyznanie wiary. Pierwszy wers (*Credo*

¹⁰ Postquam Episcopus incepit, cantando praefatum Hymnum, prosequitur illum submissa voce cum suis ministries (*Caeremoniale Episcoporum*, Ks. II, Rozdział VIII, s.162).

¹¹ Subdiaconus autem accipiens librum [...] [et] cantat Epistolam alta voce. (*Caeremoniale Episcoporum*, Ks. II, Rozdział VIII, s.162).

in unum Deum) intonował biskup, a dalej, od słów „Patrem omnipotentem...”, śpiewał chór. Ta część mszalna, jak już wspomnieliśmy wyżej, nie mogła być wykonywana z udziałem organów. Na słowach „et incarnatus est” wszyscy przyklękali. Po zakończonym śpiewie biskup ponownie wzywał zebranych do modlitwy (słowami *Dominus vobiscum...*), a następnie następowała oracja. Po zakończonej modlitwie chór wykonywał *Offertorium*, zaś biskup po cichu odczytywał jego tekst. Zgodnie ze wskazaniami Rozdziału XXVIII Księgi II zamiast śpiewu chóru możliwa była również gra organowa.

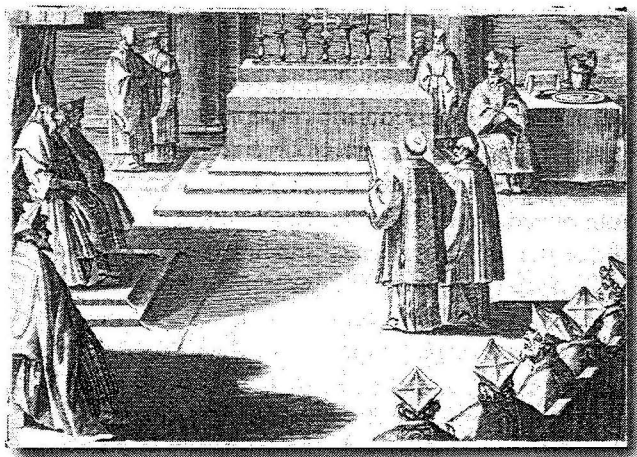
Gdy muzyka zamilkła biskup, przywdziawszy uroczystą mitrę, siadał, zdejmował pierścień i rękawiczki, by mogło nastąpić obmycie rąk. Czynności obmycia dokonywał szlachetnie urodzony wierny oraz duchowny wchodzący w skład asysty biskupiej.

W tym czasie następowało również przyniesienie na ołtarz Mszału. Omawiany dokument zaznacza, że w czasie trwania powyższych czynności mogły rozbrzmiewać organy¹² (*Postoffertorium*). Gdy instrument zamilkł, biskup wstawał, po czym, pozostawiwszy pastorał i mitrę, zbliżał się do ołtarza, na którym przygotowano już patenę i kielich. W tym momencie następowały czynności liturgiczne przewidziane w potrydenckim mszale. Organy odzywały się po odśpiewaniu prefacji, po której biskup trzykrotnie intonował „*Sanctus*”, po czym – już po cichu – dopowiadał dalszą część („*Dominus Deus Sabaoth...*”). W tym czasie chór rozpoczynał śpiew, który trwał do słów „*Benedictus qui venit in nomine Domini*”. W tym momencie chór milkł i następowało *Podniesienie*, w czasie którego wszyscy zachowywali mil-

¹² Qui statim lecto offertorio sedet et accipit mitram pretiosam, deponique annulum et chirothecas, quae omnia extrahuntur suo loco exponitur. Interim organum tangitur, si erit, prout etiam suo loco dicitur. [...] (*Caeremoniale Episcoporum*, Ks. II, Rozdział VIII, s.169).

Sam biskup wstawał dopiero w chwili, gdy chór zakończył śpiew, poczym zbliżał się do ołtarza i rozkładając ręce intonował donośnym głosem *Gloria in excelsis Deo*. Na słowach „Deo” składał ręce i schylał głowę. Dalszy ciąg hymnu, od słów „et in terra pax”, był wykonywany alternatim przez chór i organy. W tym samym czasie cała asysta wraz z biskupem po cichu odmawiała słowa hymnu¹⁰. Gdy wykonywany przez chór i organy hymn miał się już ku końcowi biskup siadał, by przyjąć na swoją głowę mitrę oraz umieścić na kolanach gremiał. Cała asysta wstawała dopiero wówczas, gdy organy i chór zamilkły. Następnie biskup, zwracając się do wiernych, intonował *Pax vobis*, po czym zwracał się w kierunku ołtarza i wzywał do modlitwy (*oremus...*). Po jej zakończeniu wszyscy siadali. W tym czasie Subdiakon brał lekcjonarz, wchodził na ambonę i donośnym głosem¹¹ śpiewał solo stosowny fragment. Po skończonym śpiewie zamykał lekcjonarz i udawał się z nim w kierunku siedzącego biskupa, po czym klękał przed nim by otrzymać błogosławieństwo. Gdy je otrzymał – wracał na przeznaczone dla niego miejsce w pobliżu ołtarza. W tym czasie – zgodnie z treścią Rozdziału XXVIII Księgi II – grały organy, jednak brak jest w dokumencie bliższych informacji na temat sposobu i rodzaju gry. Następnie biskup, z przyniesionej mu księgi odczytywał po cichu *Traktus*, *Graduał*, *Alleluja* lub *Sekwencję*, które w tym czasie wykonywał chór. Po zamilknięciu chóru Subdiakon śpiewał w odpowiednim tonie wyznaczoną perykopę ewangeliczną, poczym księgę, z której wykonywał Ewangelię, zanosił biskupowi do pocałowania.

Następowało kazanie, które zazwyczaj wygłaszał sam biskup. Gdy zakończył naukę dla zgromadzonego ludu następowało wyznanie wiary. Pierwszy wers (*Credo*

¹⁰ Postquam Episcopus incepit, cantando praefatum Hymnum, prosequitur illum submissa voce cum suis ministries (*Caeremoniale Episcoporum*, Ks. II, Rozdział VIII, s.162).

¹¹ Subdiaconus autem accipiens librum [...] [et] cantat Epistolam alta voce. (*Caeremoniale Episcoporum*, Ks. II, Rozdział VIII, s.162).

in unum Deum) intonował biskup, a dalej, od słów „Patrem omnipotentem...”, śpiewał chór. Ta część mszalna, jak już wspomnieliśmy wyżej, nie mogła być wykonywana z udziałem organów. Na słowach „et incarnatus est” wszyscy przyklękali. Po zakończonym śpiewie biskup ponownie wzywał zebranych do modlitwy (słowami *Dominus vobiscum...*), a następnie następowała oracja. Po zakończonej modlitwie chór wykonywał *Offertorium*, zaś biskup po cichu odczytywał jego tekst. Zgodnie ze wskazaniami Rozdziału XXVIII Księgi II zamiast śpiewu chóru możliwa była również gra organowa.

Gdy muzyka zamilkła biskup, przywdziawszy uroczystą mitrę, siadał, zdejmował pierścień i rękawiczki, by mogło nastąpić obmycie rąk. Czynności obmycia dokonywał szlachetnie urodzony wierny oraz duchowny wchodzący w skład asysty biskupiej.

W tym czasie następowało również przyniesienie na ołtarz Mszału. Omawiany dokument zaznacza, że w czasie trwania powyższych czynności mogły rozbrzmiewać organy¹² (*Postoffertorium*). Gdy instrument zamilkł, biskup wstawał, po czym, pozostawiając pastorał i mitrę, zbliżał się do ołtarza, na którym przygotowano już patenę i kielich. W tym momencie następowały czynności liturgiczne przewidziane w potrydenckim mszale. Organy odzywały się po odśpiewaniu prefacji, po której biskup trzykrotnie intonował „Sanctus”; po czym – już po cichu – dopowiadał dalszą część („Dominus Deus Sabaoth...”). W tym czasie chór rozpoczynał śpiew, który trwał do słów „Benedictus qui venit in nomine Domini”. W tym momencie chór milkł i następowało *Podniesienie*, w czasie którego wszyscy zachowywali mil-

¹² Qui statim lecto offertorio sedet et accipit mitram pretiosam, deponique annulum et chirothecas, quae omnia extrahuntur suo loco exponitur. Interim organum tangitur, si erit, prout etiam suo loco dicitur. [...] (*Caeremoniale Episcoporum*, Ks. II, Rozdział VIII, s.169).

czenie. Ceremoniał zaznacza jednak, że w czasie podniesienia mógł odezwać się „melodyjny i poważny”¹³ dźwięk organów.

Po *Podniesieniu* chór podejmował śpiew wersu „Benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis”, po którym następowały dalsze przewidziane w Mszałe modlitwy. Zgodnie z Rozdziałem XXVIII Księgi II organy grały alternatim *Agnus Dei*, *Postcommunio* oraz po zakończonej mszy w czasie uroczystego wyjścia sprawujących liturgię duchownych z kościoła, jednak szczegółów na ten temat nie znajdziemy w rozdziale VIII Księgi II (*De missa solemni episcopo celebrante*).

Cæremoniale Episcoporum określa również możliwość gry organowej w czasie officium divinum. W dalszej części Rozdziału XXVIII Księgi II zapisano, że na *Matutinum*, które w ważniejsze święta było celebrowane w sposób uroczysty, organy mogły rozbrzmiewać w hymnie *Te Deum laudamus* oraz na początku *Nieszporów* i nocnego *Matutinum Narodzenia Pańskiego*. Autorzy ceremoniału zaznaczyli, że „przyjęło się w zwyczaju”, iż pierwsza strofa kantykw i hymnów jest śpiewana przez chór w stosownym tonie, nie zaś przez organy jak to ma miejsce w nieszpórach, matutinum czy w czasie mszy. Podobnie jest też w tych strofach hymnów, w czasie których się kłęka, m.in. strofa *Te ergo quæsumus*, strofa *Tantum ergo Sacramentum*, gdy jest Wystawienie Najświętszego Sakramentu, czy też w czasie *Gloria Patri*, nawet gdy poprzednia strofa była już śpiewana przez chór. Autorzy dokumentu zaznaczają, że tak samo jest w ostatniej strofie hymnów. W pozostałych godzinach kanonicznych, w których pojawia się wspólna recytacja, organy nie były używane. Dokument zaznacza jednak, że jeśli gdzieś istniał zwyczaj, by w określonych miejscach używać organów, nawet w czasie innych godzin kanonicznych lub tylko w czasie niektórych z nich, a zwłaszcza, gdy biskup, celebrując uroczystość, ubierał

¹³ Organum vero, si habetur, cum omni tunc melodia et gravitate pulsandum est. (*Cæremoniale Episcoporum*, Ks. II, Rozdział VIII, s.170).

pontyfikalne szaty, to zwyczaj ten można było zachować. *Cærimoniale Episcoporum* podkreśla jednak, że zawsze gdy śpiewowi towarzyszą organy, czyli gdy organy odpowiadają naprzemiennie chórowi strofy hymnów lub kantyków, to wówczas jeden śpiewak z chóru winien intonować odpowiednim głosem słowa, których dopowiedzeniem jest właśnie odcinek grany na organach. Bardzo interesujące jest stwierdzenie, które pada w tym miejscu omawianego Rozdziału XXVIII: „godne pochwały” jest również to, gdy ktoś z chóru śpiewa te słowa w wysokim rejestrze, razem z organami¹⁴. Z omawianego rozdziału dowiadujemy się również, że w czasie uroczystych nieszpórów organy grały zazwyczaj na końcu każdego psalmu i przepłatały strofy hymnu oraz kantyku Magnificat, zachowując jednak wspomniane wyżej reguły.

W omawianym dokumencie znajdują się jeszcze drobne uwagi dotyczące gry organowej w czasie Kompletorium. W Rozdziale IV Księgi II (*De Completorio*) znajduje się ramowy opis tego nabożeństwa, z którego wynika, że po modlitewnym dialogu między biskupem, a uczestniczącymi w nabożeństwie następują psalmy, które wykonywane są przez chór modlących się. Następnie biskup śpiewa orację po czym udziela błogosławieństwa. W tym miejscu pojawia się informacja, że w czasie *Nunc dimittis* nie ma okadzenia ołtarza oraz że nie używa się organów, chyba że nabożeństwo sprawowane jest w sposób uroczysty¹⁵. W takim przypadku zalecane jest stosowanie „wyżej wspomnianych wskazówek”, czyli tych, które zawiera rozdział XXVIII.

Przytoczone powyżej uwagi dotyczyły miejsca muzyki organowej w sprawowaniu mszy i officium. *Cærimoniale Episcoporum* określa również jej charakter i sposób gry. W końcowej części Rozdziału XXVIII czytamy, że należy starać się, by dźwięk organów nie był zmysłowy czy nieczysty, by razem z nim nie pojawiały się śpiewy nie mające związku ze sprawowanym nabożeństwem, a już zwłaszcza świeczki czy bezwstydnę, oraz by do organów nie dodawać żadnych innych instrumen-

¹⁴ „...advertendum erit, ut, quodcumque per organum figuratur aliquid cantari, seu responderi alternatim versiculis Hymnorum, aut Canticorum, ab aliquo de choro intelligibili voce pronuntietur id, quod ab organo respondendum est. Et laudabile effecit, ut aliquis cantor coniunctim cum organo voce clara idem cantaret”. Jest to – jak się zdaje – wskazówka wypływająca z idei postanowień Soboru Trydenckiego, który zalecał, by wyśpiewywane słowa były czytelne w odbiorze i by opracowanie muzyczne tekstu nie niszczyło spójności nabożeństwa jako całości. Taki zabieg z pewnością znacząco spajał „tekstowo” przebieg nabożeństwa, które – przypomnijmy – na początku XVII wieku często wykonywane było Alternatim, czyli naprzemiennie przez chór i organy. Obecne w *Cærimoniale* wskazania sugerujące obecność głosu solowego na tle fragmentu instrumentalnego w czasie odprawiania nabożeństwa Alternatim skłaniają do postawienia jeszcze innej hipotezy. Pomimo tego, że autorom *Cærimonialu* chodziło o spójność tekstu, to można się zastanowić, czy owa wskazówka nie stała się jednym z impulsów do powstania popularnego w XVII i XVIII wieku gatunku motetu solowego. Udowodnienie tej tezy wymaga oczywiście podjęcia dogłębnych badań w tym temacie.

¹⁵ *Nulla autem fiet altaris thurificatio ad Canticum Nunc dimittis nec organum pulsabitur, nisi forte in aliquibus Ecclesiis huiusmodi Hora solemnitus celebrari aliquando consueuerit; quo casu organum adhiberi poterit, iuxta normam superius traditam.* (Liber secundus, Caput IV, De Completorio).

tów muzycznych¹⁶. Śpiewacy i muzycy powinni zwracać uwagę na to, aby brzmienie głosów, przeznaczone dla zwiększenia pobożności, nie szło w stronę powierzchowności czy zmysłowości i aby dusz słuchaczy nie odciągało od kontemplacji spraw boskich, lecz było nabożne, dokładne i wyraźne. Są to słowa, które wpisują się ściśle w drogę wyznaczoną przez reformę Soboru Trydenckiego, który orzekł, że „z kościołów będą usunięte takie rodzaje muzyki, zarówno wykonywanej na organach, jak i śpiewanej, w których tkwi domieszka czegoś swawolnego albo nieczystego”¹⁷.

Wydane w roku 1600 *Cæremoniale Episcoporum* zawiera zatem informacje o organach trojakiego rodzaju: po pierwsze reguluje stosowanie organów w zależności od roku liturgicznego, po drugie, określa kiedy organy mogą grać w czasie sprawowania liturgii mszalnej, po trzecie, wspomina o możliwości ich użycia w officium divinum. Ponadto autorzy ceremoniału wypowiadają się o charakterze muzyki organowej, jednak uwagi te mają charakter bardzo ogólny.

Miejmy nadzieję, że niniejszy artykuł, który ma charakter jedynie przyczynkowski, zachęci muzykologów i historyków liturgii do badania innych dawnych dokumentów kościelnych. Ich treść nie tylko może znacząco poszerzyć wiedzę historyczną, ale również umożliwi głębsze zrozumienie stylu, roli i funkcji muzyki, która zawsze była obecna przy sprawowaniu liturgii w Kościele Rzymsko-Katolickim.

¹⁶ *Cavendum autem, ne sonus organi sit lascivus, aut impurus, et ne cum eo pro serantur cantus, qui ad officium, quod agitur, non spectent, nedum profani, aut ludici, nec alia instrumenta musicalia præter ipsum organum addantur.*

¹⁷ „Ab ecclesiis vero musicas eas, ubi sive organo sive cantu lascivium aut impurum aliquid miscetur”
Sesja 22, III, Dokumenty Soborów powszechnych, T. IV/2, s. 651.

Miłosz Aleksandrowicz

Orgelmusik in der posttridentinischen Liturgie *CÆREMONIALE EPISCOPORUM* (1600)

Zusammenfassung

Im Jahre 1600 wurde *Cæremoniale Episcoporum* herausgegeben - ein Dokument, das Ordnung der Liturgie und des Gottesdienstes reglementiert, die nach päpstlichem Vorbild von Bischöfen zelebriert ist. Dieses Dokument beinhaltet viele wertvolle Hinweise, die Orgelmusik betreffen. Die Verfasser dieses Werkes äussern sich vor allem zum Thema, wie man Orgelmusik nach liturgischem Kalender veranstalten kann. Nach Zeremoniell soll diese Musik an jedem Sonntag und Fest des Kirchenjahres ertönen, aber ohne Advents- und Fastenzeit, wann der Klang der Orgel schweigt (eine Ausnahme: der dritte Sonntag des Adventes „*Gaudete*“ genannt, der vierte Sonntag der Fastenzeit „*Laetare*“ genannt und jede grössere Feier und Fest, die zu dieser Zeit fielen). Ausserdem reguliert dieses Dokument eine Teilnahme der Orgel an der Eucharistiefeier. Während des Gottesdienstes sollen die Orgel ein Alternativum *Kyrie* und *Gloria* spielen, und dann nach *Epistole* und für *Offertorium*. Im Weiteren spielt der Organist *Sanctus*, dann mit dem „majestätischen und süssem“ Ton während der Verehrung des Allerheiligen Sakramentes, später auch ein Alternativum zum *Agnus Dei* und dann ein Vers vor dem Gebet *Postcommunio* und zum Schluss der Messe. Während des Glaubensbekenntnisses spielen die Orgel nicht, weil dieser Teil des Gottesdienstes traditionell von polyphonischem Chor veranstaltet ist. Die Orgel sollen auch dann ertönen, wenn ein Bischof oder anderer geistlicher Würdenträger vor dem feierlichen Abhalten des Gottesdienstes in den Tempel des Gottes eintritt und wenn er die Kirche nach der Messe verlässt. *Cæremoniale* sieht keinen Platz für Orgelmusik oder den polyphonischen Gesang während der Seelenmesse vor, weil dann liturgische Monodie einen Platz genommen hat, die auch an den Feiertagen in der Advents- und Fastenzeit ertönt. Dieses Dokument, spricht auch über Orgelmusik während des Gottesdienstes *Matutinum*, Vesperandacht und *Completerium*. Viele Hinweise betreffen auch, auf welche Art. und Weise Orgelmusik veranstaltet sein soll: ein Orgelklang kann nicht „sensuell“ oder „unrein“ sein, das kann kein Gesang geführt sein, der mit der Messe nicht gebunden ist und vor allem kein weltlicher oder schamloser Gesang. Mit der Orgel können keine andere Instrumente mitspielen. Alle Sänger sind unterweist, dass sie ihre Aufmerksamkeit auf den Klang der Stimme lenken sollen. Die Steigerung der Eucharistische Frömmigkeit ist zum Ziel geworden - deswegen kann diese Musik in keinem Fall oberflächlich oder sensuell sein, damit sie die Seelen der Gläubiger von der Kontemplation der mystischen Sachen nicht abgelenkt wird.

Aus dem Polnischen übersetzt von Agata Guzowska